

prof. WSEI, dr hab. Zbigniew B. GAŚ,
Wydział Nauk o Człowieku
Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji
Lublin

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Zbigniewa MAŁYSZA pt.
"WARTOŚĆ EKSPLANACYJNA STRUKTURALNYCH
ELEMENTÓW OSOBOWOŚCI W OKREŚLANIU RÓŻNYCH
FORM TENDENCJI AGRESYWNYCH"**

**opracowana na zlecenie
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie**

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska mgra Zbigniewa Małysza, zatytułowana *"Wartość eksplanacyjna strukturalnych elementów osobowości w określaniu różnych form tendencji agresywnych "* przygotowana została pod kierunkiem prof. UKSW dra hab. Henryka Gasiuła oraz dra Włodzimierza Strusa. Jej Autor skoncentrował się na poszukiwaniu tych wymiarów strukturalnych osobowości, które są istotne dla jakości różnych form tendencji agresywnych. Problematyka ta dotyczy więc szczególnie ważnego dzisiaj zagadnienia, z jakim mamy do czynienia na co dzień, a jest nim obserwacja, próba zrozumienia a w efekcie działania na rzecz modyfikacji brutalizacji życia społecznego i jednostkowego.

Całość pracy obejmuje łącznie 404 strony i składa się z sześciu rozdziałów (uzupełnionych *Wstępem* oraz *Aneksami*). Rozprawa posiada poprawną strukturę, dzięki której prezentowane treści ułożone są logicznie i przedstawiane w sposób czytelny. Występują natomiast drobne usterki formalne. Zaliczam do nich przede wszystkim zbyt obszerną objętość pracy (która nie tylko nie pomaga, ale wręcz utrudnia odbiór tekstu) oraz nieproporcjonalną objętość poszczególnych rozdziałów (np. rozdział V – 119 stron, a rozdział VI – 11 stron).

Trzy pierwsze rozdziały pracy stanowią prezentację podstaw teoretycznych oraz stanu wiedzy w obszarze prowadzonych przez mgra Z. Małysza badań. W

pierwszym z nich Doktorant wprowadza nas w problematykę agresywności i agresji, poczynając od problemów terminologicznych, przez znaczenie psychospołeczne i medyczo-psychiatryczne agresji i agresywności, modele ich badania, aż po wiedzę na temat ich uwarunkowań. W następnym rozdziale Autor prezentuje główne perspektywy teoretyczne wyjaśniające agresję i agresywność (biologiczną, ludzkiej destrukcyjności, psychospołeczną oraz klasycznej teorii uczenia się). Ostatni rozdział części teoretycznej prezentuje podstawową wiedzę na temat osobowości w ujęciu cechowym i jej powiązań z agresją i agresywnością.

Wszystkie rozdziały tej części pracy oparte są na bogatej - głównie anglojęzycznej - literaturze źródłowej (wykaz bibliografii to prawie 70 stron maszynopisu). Piśmiennictwo jest starannie i trafnie dobrane, chociaż moim zdaniem z wielu pozycji można było zrezygnować bez uszczerbku dla jakości i kompletności przeglądu. Niedostatkami natomiast jest to, że Doktorant dysponując tak bogatym materiałem skoncentrował się głównie na jego prezentacji, ograniczając zakres własnej krytycznej jego analizy. Brakuje mi również jednoznaczności, w jakim znaczeniu Autor ostatecznie używa w pracy takich terminów, jak: *agresywność*, *agresja*, *tendencje agresywne*, *zachowania agresywne*, *rodzaje agresywności*, *formy agresywności* – i jak w tym wszystkim lokuje się *autoagresja*.

Część empiryczna rozprawy składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich Doktorant prezentuje metodologię badań własnych. Twierdzi mianowicie, iż głównym problemem badawczym będzie odpowiedź na pytanie: „*Jak przedstawiają się relacje pomiędzy Kołowym Modelem Metacech Osobowości a różnymi formami tendencji (auto)agresywnych?*” (str. 152). W konsekwencji formułuje dwa szczegółowe problemy badawcze oraz osiem hipotez. Postawione przez Autora dwa szczegółowe problemy badawcze poszerzają jednak problem główny, albowiem dotyczą nie tylko związków (współzależności?) między zmiennymi (problem główny) lecz także kierunku tej relacji (problemy szczegółowe) – z nutką swoistego determinizmu („możliwość przewidywania...” s. 153). Z kolei sformułowane hipotezy są drobiazgowo i logicznie uporządkowane, natomiast każdej z nich brakuje

jednoznacznie sformułowanego uzasadnienia teoretycznego (moim zdaniem nie jest wystarczające zalecenie Autora, aby poszukiwać takowego w rozdziale III).

W prezentowaniu problematyki badań Doktorant nie ustrzegł się błędu ograniczonej precyzji sformułowań. Oprócz wspomnianego powyżej zamiennego używania sformułowań: „relacje pomiędzy”, „możliwość przewidywania”, „związane z”, „współmienność” (str. 152 i następne), spotykamy skomplikowane składanki językowe, jak np.: „... przejawianej via agresja/zachowania (auto)agresywnej jednostki vs. jej braku?” (s. 152) Ponadto nie jest dobrym rozwiązaniem podawanie w hipotezach nazw skal testowych, bo to już proces operacjonalizacji zmiennych.

W celu weryfikacji przyjętych hipotez Doktorant przeprowadził badania w ponad 1000-osobowej grupie, a do ostatecznych analiz wykorzystał wyniki uzyskane przez 867 osób (tworzące wtórnie zróżnicowane socjo-demograficznie i liczebnościowo podgrupy). W swoich badaniach zastosował siedem następujących narzędzi diagnostycznych: *Kwestionariusz Agresji Buss-Perry (KAB-P)*, *Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji (IPSA)*, *Zrewidowany Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji (IPSA-II)*, *Kwestionariusz Agresji Reaktywnej-Proaktywnej (RPQ-A)*, *Inwentarz Osobowości NEO-FFI*, *Kwestionariusz Osobowości ZPM-Q-SF* oraz *Kwestionariusz Aprobaty Społecznej (KAS)*.

Zaprojektowany i zrealizowany przez Doktoranta własny program badawczy jest bardzo obszerny i wymagał od Niego znacznego nakładu pracy (tak na etapie kompletowania procedury badawczej, jak i prowadzenia badań zasadniczych). Pomimo tego niejasny jest dla mnie problem tworzenia podgrup: dlaczego tyle, dlaczego takie i czy w ten sposób zamiast poszukiwanej „... największej zmienności międzyosobniczej... (s. 178) nie wprowadzono do badań swoistych kolejnych zmiennych istotnych dla uzyskanych wyników.

W ostatnich dwóch rozdziałach Doktorant dokonuje analizy uzyskanych wyników badań (rozdział V) i prezentuje dyskusję uzyskanych wyników badań w świetle dotychczasowego stanu wiedzy oraz własnych problemów badawczych (rozdział VI). Poznajemy zatem najpierw wnikliwą analizę opisową uzyskanych

wyników badań (w ogólnej populacji i w podgrupach), różnic międzygrupowych i współzależności między zmiennymi w grupach, aby zakończyć je analizą wielozmiennową.

Prowadzone analizy jakościowe opierają się na trafnie dobranych procedurach statystycznych i są wszechstronnie prezentowane tabelarycznie i ilustrowane graficznie (zgodnie ze standardami APA). Pomimo tych niewątpliwych atutów lektura tego rozdziału wzbudziła u mnie również kilka wątpliwości merytorycznych, z których trzy zasługują na szczególną uwagę:

1. przede wszystkim sposób prowadzonych analiz może stwarzać u czytelnika wrażenie, że Autor koncentruje się na narzędziach a nie na różnych tendencjach agresywnych
2. w konsekwencji podkreślonej wcześniej wieloznaczności terminologicznej szereg analiz formułowanych przez Autora staje się niejasnych – czy rzeczywiście np. mamy do czynienia tylko ze współwystępowaniem zmiennych; czy z możliwością przewidywania określonych tendencji agresywnych, czy też z faktem identyfikowania niektóre cechy osobowościowe jako zmiennych determinujących określoną jakość agresywnego funkcjonowania człowieka;
3. drobiazgową prezentacją uzyskanych wyników badań sprawia, iż gdzieś w natłoku szczegółowych opisów i porównań różnych zmiennych znika nam człowiek.

Prowadzona przez Autora w rozdziale VI dyskusja wyników badań własnych podporządkowana została zredefiniowanemu celom badawczym. Autor przedstawia więc kolejno:

1. argumenty przemawiające za trafnością przyjętego w badaniach modelu teoretycznego KMUFTA (przede wszystkim silny pozytywny związek tendencji agresywnych z dolną połową KMMO, a także ujemny związek tendencji agresywnych z pożądaną społecznie połową modelu KMMO) i związek kontroli zachowań agresywnych z powściągliwością - Delta+)
2. oraz argumenty kwestionujące jego trafność (m. in. powiązania między agresją instrumentalną a powściągliwością - Delta+), czy powiązania między agresją reaktywną a pasywnością - Beta-);

3. najważniejsze prawidłowości zidentyfikowane dzięki przeprowadzonym badaniom (m. in. miejsce i rola agresji instrumentalnej, rola bieguna Beta- (pasywność), znaczenie zmiennej płci (silniejsze związki u mężczyzn niż kobiet) oraz specyfika powiązań w niektórych podgrupach osób badanych);
4. niedostatki i ograniczenia własnego programu badawczego (m. in. wykorzystywanie badań opartych na samoopisie, dobór populacji badawczej czy postawy badanych wobec badań psychologicznych);
5. a także proponuje kierunki i tematy dalszych badań analizowanego zagadnienia.

W rozdziale tym zdecydowanie zabrakło mi opisu możliwości wykorzystania stwierdzonych prawidłowości w działaniach rozwojowych (wychowawczych i profilaktycznych) oraz korekcyjnych (wobec osób z tendencjami agresywnymi, destrukcyjnymi dla nich samych jak i dla życia społecznego).

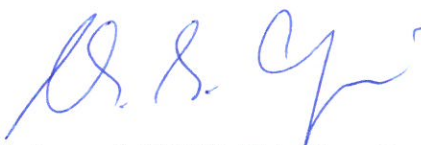
Reasumując przedstawione powyżej opinie pragnę stwierdzić, iż niezależnie od zasygnalizowanych uwag krytycznych (spośród których część ma charakter dyskusyjny) rozprawa doktorska mgra Zbigniewa Małysza stanowi wartościowe dzieło naukowe, albowiem spełnia w zadawalającym stopniu najważniejsze standardy dotyczące rozpraw doktorskich. Podstawowe z nich to:

- zajęcie się wyjaśnianiem ważnego społecznie problemu, jakim jest poznanie współzależności między metacechami osobowości a tendencjami agresywnymi;
- zaprojektowanie i zrealizowanie pracochłonnej procedury badawczej zgodnie z autorskim „*Kołowym Modelem Uwarunkowań Form Tendencji Agresywnych – KMUFTA*”, opracowanym przez Doktoranta;
- oparcie się na współczesnej, trafnie dobranej i poprawnie analizowanej światowej literaturze źródłowej (w tym również polskiej);
- poprawne sformułowanie problemów oraz hipotez badawczych (aczkolwiek niedosyt pozostawia brak precyzyjnego uzasadnienia postawionych hipotez);
- poprawne przeprowadzenie analiz ilościowych i jakościowych uzyskanego materiału badawczego;

- trafne refleksje Autora na temat ograniczeń i niedostatków własnego programu badawczego;
- zwerbalizowanie interesujących propozycji dalszych badań psychologicznych w obszarze, którego dotyczy rozprawa doktorska;
- przygotowanie rozprawy zasadniczo zgodnie ze standardami APA.

Uwzględniając powyższe stwierdzam, iż praca mgra Zbigniewa MAŁYSZA zatytułowana "*WARTOŚĆ EKSPLANACYJNA STRUKTURALNYCH ELEMENTÓW OSOBOWOŚCI W OKREŚLANIU RÓŻNYCH FORM TENDENCJI AGRESYWNYCH*" spełnia określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Rozdz.2*, wymogi stawiane przed rozprawą doktorską i wnioskuje o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 30.12.2020 rok

dr hab. prof. WSEI Zbigniew B. Gaś